

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 13

Заснований в 1996 році

Рівне 2000

ББК 74.20

0–59

УДК: 371: 373: 378.

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13. – Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 2000 р. – 130 с.

Збірник наукових праць містить статті із загальнотеоретичних, історико-педагогічних і методичних проблем гуманізації освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, викладачів педагогічних навчальних закладів, аспірантів, студентів, педагогів-практиків.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН **Мітюров Борис Никифорович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

заступник головного редактора:

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України **Бех Іван Дмитрович**
(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім.В.Гнатюка);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН **Дем'янчук Степан Якимович**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**
(Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**
(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**
(Університет “Острозька Академія”);

кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент АПСН **Поніманська Тамара Іллівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**
(Дрогобицький державний педагогічний університет ім.І.Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**
(Запорізький державний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**
(Вінницький державний педагогічний університет ім.М.Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім.В.Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, доцент **Янцур Микола Сергійович**
(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет)

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №1 від 30.08.2000 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове видання, в якому можуть публікуватися результати кандидатських і докторських дисертацій з педагогічних наук (Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р.).

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 – 7281 – 06 – 2 © Рівненський державний гуманітарний університет, 2000

2. Ананьев Б.Г. К постановке развития детского самосознания // Известия АПН РСФСР, 1946. – Вып. 18 (С.101-124). – С.212.
3. Бассин Ф.В. О силе “Я” и психологической защите // Вопр. философии. – 1969. - №2. – С.36-47.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений. – Т.3. – М., 1983. – С.160.
5. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. – Т.II. – М., 1986. – 296 с.
6. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М., 1969. – С.118-152.
7. Лейтес Н.С. К проблеме сензитивных периодов психического развития человека // Принцип развития в психологии. – М., 1978. – С.196-212.
8. Липкина А.И. Психология ребенка и формирование нравственных компонентов его мировоззрения. – М., 1971.
9. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М., 1969.
10. Рейковский Я. Просоциальная деятельность и понятие собственного “Я”. – Вестник МГУ, серия 14 “Психология”, 1981. - №1. – С.51-59.
11. Рубинштейн С.Л. Человек и миф // Проблемы общей психологии. – М., 1976. – С.52.
12. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. – М., 1959. – С.137.

Одержано редакцією 29.06.2000

УДК 37.017

Т.І.Поніманська

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність ідеї гуманізації виховання визначається необхідністю пошуку людством нових гуманістичних смислів. Філософи цивілізаційного напрямку доводять, що при переході однієї цивілізації в іншу відбувається злам, що супроводжується хаосом суспільної системи, яка втрачає свої ціннісні орієнтири. В ситуації пошуку нових цінностей людство неодноразово зверталось до гуманістичних ідеалів як найбільш прогресивних. Не випадково саме у переломні моменти розвитку суспільства, коли загострюються соціальні, політичні, економічні протиріччя, а особистість втрачає відчуття захищеності, зростає інтерес до гуманістичних цінностей у педагогіці. Прикладом може бути гуманістична система виховання Я.А.Коменського, яка народилась в умовах важкої політичної і релігійної кризи Тридцятирічної війни. Наше ХХ століття – час бурхливого розвитку гуманістичної парадигми освіти як домінанти історико-педагогічного процесу. Яскравим свідченням розвитку гуманістичних ідеалів у педагогічній теорії і практиці

стала виховна система видатного українського педагога В.О.Сухомлинського. Як відповідь на загострення кризи духовних цінностей в період “застою” соціального й економічного розвитку нашої країни, народився рух педагогів-новаторів, який обґрунтований у науці як “педагогіка співробітництва”.

Складність сучасного стану розвитку суспільства полягає у тому, що воно намагається гуманізувати життя і свідомість людей, перебуваючи в полоні технократичного мислення. Результати технократизації суспільства без врахування проблем, пов’язаних із свідомістю людини, породжують втрату моральних орієнтирів. Явище технічного, економічного, наукового прогресу було перенесене на весь розвиток суспільства, на всі його інститути. Надто довго суспільство було впевнене у тому, що науковий прогрес сам по собі забезпечує здійснення гуманістичних ідеалів і цінностей. При цьому не враховувалось те, що впродовж багатьох поколінь людина була не метою прогресу, а засобом його здійснення. Відповідно дефіцит духовності, людяності, гуманності зростає. Філософ Г.Г.Дилігенський, розглядаючи космогенну, техногенну і антропогенну цивілізації як три необхідні етапи розвитку людського суспільства, зауважує, що у період техногенної цивілізації загострюються протиріччя між цілями розвитку нової техніки і технології та цілями гуманітарними, виникає необхідність переорієнтації техногенної цивілізації в антропогенне русло [3].

Тотожні процеси відбуваються в освіті, значним гальмом у розвитку якої є розбалансованість потреб школи і шляхів її розвитку, мети і засобів виховання, процесів управління і саморозвитку. Технократичність суспільного мислення позначається, перш за все, на меті виховання і навчання, в якій превалюють напрями інтелектуального розвитку дитини. Психолог В.П.Зінченко з даного приводу застерігає, що з усіх різновидностей інтелектуального потенціалу найбільшу небезпеку являє собою технократичне мислення, для якого “не існує категорій моральності, совісті, людського переживання і гідності”. Освіта в даному випадку втрачає значення частини культури. Які далекі дані орієнтири від ідеалів виховання, зокрема, висловлених В.В.Зеньковським, який одне із завдань педагогіки визначив так: “Виправдати, осмислити і обґрунтувати віру в дитячу душу” [4, с.51].

Нині суспільство і кожна конкретна людина все більше починають усвідомлювати себе об’єктом не лише природних, а й космічних процесів. Вчення В.І.Вернадського про ноосферу доводить, що головною причиною кризи відносин “людина-природа” є традиційна свідомість: сучасна людина, навіть розуміючи свій зв’язок з природою, емоційно ставиться до неї як до чогось стороннього. Актуальний для сучасної педагогіки принцип космізму вимагає орієнтації завдань, змісту, методів і форм організації виховання на розкриття взаємозв’язків всіх об’єктів, явищ Всесвіту, необхідності збереження рівноваги між ними, значущості реалізації кожною людиною своєї універсальної творчої сутності, формування емоційної переконаності у своїй єдності з природою, включаючи космічний простір.

Водночас, умови соціального і економічного порядку обмежують можливості духовної екології людини. Безперечно, чимало проблем сучасного виховання мають першопричиною порушення того споконвічного зв'язку між поколіннями людей, що був духовним джерелом розвитку підрастаючого покоління. Традиційно дитина включалась в культуру народу, а відтак – людства не лише навчаючись у спеціальних освітніх закладах, а й до того, і згодом – впродовж всього свого життя – формуючись як особистість у людських спільнотах: сім'ї, родині, громаді тощо. Нині життєздатність цих природних сфер прилучення дитини до світу людей порушена. За визначенням соціолога Л.Буєвої, “старше покоління втратило своє місце, а нове – не знайшло”. Якщо деструктивні явища будуть утверджуватись як норма, то розрив між поколіннями збільшуватиметься [2]. Отже, і у сфері ментальності серйозні проблеми пов'язані з необхідністю гуманізації виховання.

Перспективи розвитку людини – центр уваги течій філософського гуманізму, які розглядають особистість як суб'єкт еволюції і найвищу цінність. Зокрема, образ людини як носія початків добра, що в умовах сучасного суспільства не знаходять належного вияву, розглядається членами всесвітньо відомого Римського клубу. В доповіді “Перегляд міжнародного порядку” обґрунтовується фундаментальна мета світової спільноти – “досягнення гідного життя і добробуту для всіх громадян світу”, реалізація якої можлива при перетворенні в життя таких гуманістичних цінностей, як рівність (рівноцінність всіх громадян світу і необхідність ведення боротьби із упередженістю і дискримінацією); свобода (визнання головних прав за кожною людиною і поєднання із вільним волевиявленням інших); демократія і участь людей у економічному, політичному і громадському житті; солідарність, братство, спільний інтерес і взаємоповага; збереження культурної різноманітності як необхідної тенденції розвитку людства, заснованої на визнанні національної самобутності народів і корисності взаємообміну культурними цінностями між різними країнами; підтримання здорового навколишнього середовища.

Таким чином, витоки протиріч в гуманізації суспільства і виховання як одного з найважливіших його інститутів лежать у кризовому стані суспільства і суспільної свідомості, культури, гуманістичних ідеалів.

Для дослідження проблем гуманістичного виховання велике значення має аналіз аксіологічних робіт, в яких головна увага зосереджується на ціннісному аспекті гуманізації суспільства і людини. Якщо до середини ХХ століття у вітчизняній літературі аксіологія трактувалась виключно як ідеалістичний напрям західноєвропейської філософії, то сьогодні до неї звертається все більше філософів, педагогів і психологів саме через те, що вона дозволяє не лише глибше зрозуміти природу людини, а й виявити механізми, що спонукають її до знання і дії. Педагогічна аксіологія розглядає ціннісні підходи до освіти, визнаючи цінність самої освіти. Визнання аксіологічної функції освіти як пріоритетної дає можливість реалізувати вищу мету освіти – повноцінний розвиток людських якостей. Значущість аксіологічної функції освіти підтверджується всією історією прогресивної педагогіки. Центральне питання: “Що головне у

вихованні: особистість дитини, педагога, програми, технології?” – визначає приналежність будь-якого прояву педагогічної реальності (теорії, методичного прийому, конкретного вчинку) чи до авторитарної, чи до гуманістичної педагогіки.

Реальним втіленням педагогічної конкретизації гуманістичних педагогічних цінностей є педагогіка В.О.Сухомлинського, заснована на визнанні особистості людини, яка розвивається, вищою соціальною цінністю. Звідси – творча опора на здібності, інтереси і бажання дитини у виховному процесі, гармонійний розвиток розуму і почуттів дитини, здатність бачити вихованця “у майбутньому”. В.О.Сухомлинський вмів наповнює виховання проблемами духовного світу людини. Як одну з головних складових аксіосфери педагога Сухомлинський обґрунтував моральну, що визначається високою чутливістю до духовного світу дитини, широким емоційним діапазоном особистості, педагогічною етикою. Любов до дітей у В.О.Сухомлинського – критерій цінності свого життя [7].

В системі головних ідеалів і цінностей світової класичної педагогіки центральною ланкою завжди була орієнтація на гуманістичну парадигму. Сьогодні її актуальність зростає і в зв'язку з процесами реформування вітчизняної освіти, у яких аксіологічний аспект відіграє досить значну роль. Освіта, заснована на ідеях гуманізації, повинна перш за все інтегрувати весь комплекс знань про людину, формуючи на основі цих знань цілісне уявлення про себе як у дітей, так і у педагогів (І.Д.Бех, Г.Б.Корнетов, Л.І.Новікова та ін.). Для гуманістичної освіти характерним є пріоритет виховних цілей над цілями навчання, що відповідає прогресивним традиціям вітчизняної педагогіки, яка розглядає навчання як “могутній орган виховання” (К.Д.Ушинський).

Слід визнати, що окремі аспекти гуманістичного виховання дошкільників знайшли вирішення у наукових дослідженнях, перш за все, проблеми морального розвитку дітей (Л.В.Артемова, В.Г.Нечаєва, Т.О.Маркова, С.Г.Якобсон та ін.) та умов формування у них образу навколишнього світу (О.В.Запорожець, Н.Ф.Виноградова, С.Я.Козлова, Є.В.Субботський). Вирішення проблеми гуманізації виховання в галузі дошкільної освіти ведеться головним чином у таких двох напрямках: гуманізація взаємин “дитина-дитина” (Р.С.Буре, Т.І.Єрофєєва, В.О.Павленчик, А.А.Рояк, Е.Е.Шишлова) та гуманізація взаємин у системі “дорослий-дитина” (Л.І.Божович, А.М.Виноградова, Л.Ф.Островська, В.А.Петровський, Т.О.Репіна).

Водночас, малодослідженими є аспекти гуманізації формування соціального досвіду дітей, усвідомлення своєї позиції, відповідальності за власний вибір. Важливими складовими соціального досвіду дитини, на нашу думку, є здатність обирати адекватні альтернативи поведінки, вміння включатися у спільну з дорослими і ровесниками діяльність; вміння співпереживати і надавати допомогу, приймати її від інших; вміння орієнтуватися в ситуаціях взаємодії, в нових умовах, відчувати сво місце у товаристві інших людей, розуміти різний характер ставлення до себе навколишніх. Зауважимо, що позитивна “я-концепція” передбачає

довіру до себе, тобто почуття впевненості в адекватній до ситуації поведінці, відповідальність за власний моральний вибір, передбачення наслідків власних вчинків.

Безперечно, рівень присвоєння дітьми дошкільного віку гуманістичних цінностей залежить від їх взаємодії з дорослими людьми: батьками, педагогами. Якщо вихователі усвідомлюють важливість завдання формування у дошкільників ціннісного ставлення до навколишнього світу і самого себе, то знання дітей набувають ціннісного значення.

Л і т е р а т у р а:

1. Бех І.Д. Психологічна сутність гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія. – 1994. - №3(4). – С.3-13.
2. Буева Л.П. Духовность и проблемы нравственной культуры // Вопросы философии. – 1996. - №2. – С.3-40.
3. Дилигенский Г.Г. В защиту человеческой цивилизации // Вопросы философии. – 1990. – №3. – С.31-45.
4. Зеньковский В.В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М.: Школа-пресс, 1996. – 272с.
5. Кремень В. Архітектоніка сучасного суспільного організму // Педагогічна газета. – 1999. - №6(60). – С.4.
6. Образование: идеалы и ценности (историко-теоретический аспект)/ Под ред. З.И.Равкина. – М.: ИТП и О РАО, 1995. – 631 с.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: в 5 тт. – К.: Рад.школа, 1976-1977. – Т.3. – С.7-278.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.:Прогресс, 1990. – 368 с.

Одержано редакцію 16.01.2000

Зміст

Передмова	3
Павелків Р.В Психологічні чинники формування моральної поведінки школярів	4
Поніманська Т.І. Теоретичні засади гуманізації виховання дітей дошкільного віку	10
Дичківська І.М. Проблема становлення особистості дитини як один з напрямів інтеграції вітчизняних і зарубіжних ідей педагогічного гуманізму	15
Мельник І.М. З історії духовної освіти на Волині.....	19
Філоненко Р.С. Роль товариства "Просвіта" у вихованні підростаючого покоління (20-30pp.).....	28
Сергєєва В.Ф. Система національного дошкільного виховання С.Русової – джерело інноваційних технологій сучасного дошкілля.....	32
Григорішин Г.І. Проблема особистості вихователя в педагогічній спадщині С.Ф. Русової.....	36
Белова С.А. До питання про вальдорфську педагогіку в сучасному світі.....	39
Дзюбишина Н.Б. Реформа шкільної системи в Чехословаччині в період Першої республіки (1918 – 1938).....	43
Дем'янюк Т., Байрамова М., Мельничук Л. Інноваційні технології методичної роботи з педагогічними кадрами.....	49
Фасолько Т.С. Виховання у старших дошкільників позитивного емоційного ставлення до моральних норм.....	56
Беленька Г.В. Розвиток мислення у дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення їх з природою	60
Горонаха Н.М. Урізноманітнення форм екологічної освіти дошкільнят.....	63
Меналюк Г.Ф. Шляхи підвищення ефективності навчання дітей дошкільного віку елементам математики.....	73
Семенюк М.П., Сак Л.А. Педагогічний експериментальний майданчик: досвід, перспективи.....	80
Ремизович Г.М. Управлінські аспекти процесу впровадження інноваційних технологій в діяльність дошкільного закладу.....	84
Машикіна Л.А. Науково-педагогічна діяльність викладача педагогічного училища та коледжу в контексті підготовки студентів до використання інновацій	88
Підкурганна Г.О. Ідеї педагогічного гуманізму в художньо-педагогічній підготовці студентів факультету дошкільного виховання.....	93
Самсонюк Н.Ф. Роль спецкурсу "Ігрові методи навчання дітей" у формуванні фахових знань та умінь майбутніх вихователів	100
Кравець Л.М. Самоаналіз педагогічної діяльності як складова професійної підготовки вчителя.....	104
Шамрай О.Б. Сутність педагогічної культури майбутнього вчителя в контексті національних традицій.....	107
Малаканова Л.В. Дослідження впливу організаційно-педагогічних умов оцінювання на якість професійної підготовки майбутнього вчителя	111
Солоненко Н.С. Ділові ігри в процесі вивчення менеджменту	117
Відомості про авторів	125

Наукове видання

**Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Наукові записки Рівненського гуманітарного університету

Випуск 13

Заснований в 1996 р.

**Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Фасолько Т.С.
Комп'ютерна верстка Коломис О.Ф.**

Здано до набору 20.06.2000р. Підписано до друку 30.08.2000р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 15,4. Обл. вид. арк. 16,1. Замовлення № 7 Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра дошкільної
педагогіки
(тел. 22-02-77)

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
ТОВ "Центр соціально-економічного розвитку освітянства"
33000 м. Рівне, вул. Толстого, 3

О - 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки
Рівненського гуманітарного університету. Випуск 13. — Рівне,
Рівненський державний гуманітарний університет, 2000 р. — 130 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 1.

Збірник наукових праць містить статті із загальнотеоретичних, історико-педагогічних і методичних
проблем гуманізації освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, викладачів педагогічних
навчальних закладів, аспірантів, студентів, педагогів-практиків.

УДК: 371:373:378

ББК 74.20